

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У СФЕРІ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

DOI: 10.15330/apiclu.70.2.14-2.24

УДК 342.7:347

Постановка проблеми. Демографічна криза в Україні, яка загострилася внаслідок повномасштабного вторгнення, призвела до значних людських втрат та виникнення потреби у реалізації права на біологічне батьківство/материнство, зокрема і посмертно. Статистика свідчить, що кожна п'ята пара в Україні має труднощі з природним зачаттям, а рівень безпліддя сягає 15%. [1]

При цьому на сучасному етапі в національному законодавстві відсутня системна та комплексна нормативно-правова регламентація репродуктивних прав фізичної особи. Так, ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачає можливість застосування штучного запліднення та імплантації ембріона; чинні Сімейний та Цивільний кодекси України гарантують право на застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) (ст. 281 ЦК) і регулюють питання походження дитини, народженої в результаті ДРТ, та визначають батьків при сурогатному материнстві (ст. 123 СК).

Сфера допоміжних репродуктивних технологій регулюється переважно підзаконними актами (наказ МОЗ України № 787 від 09.09.2013 р. «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [2]; наказ МОЗ України № 489 від 10.12.2001 р. «Про затвердження статистичної документації з питань допоміжних репродуктивних технологій» [3]; наказ МОЗ України № 232 від 02.04.2014 р. «Про затвердження Порядку контрольованої стимуляції яєчників при заплідненні “ін вітро” у жінок із безпліддям» [4]; постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 р. № 78 «Про затвердження Порядку

здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства» [5]), що створює правову невизначеність, колізії та ризики порушення прав пацієнтів, донорів і дітей. До того ж, відкритими для регламентації залишаються питання умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій, в тому числі методом сурогатного (замінного материнства); закріплення правового статусу «пацієнта» за особами, які застосовують ДРТ; визначення меж відповідальності медичних установ, що надають послуги у сфері ДРТ; створення захищеної правової моделі, яка унеможливила б випадки відмови батьків від дитини та гарантувала захист інтересів новонароджених. Додатковою уваги заслуговує перспектива гармонізації вітчизняних стандартів репродуктивної медицини з європейськими директивами та вимогами до якості й безпеки, що забезпечить належний рівень біоетичного контролю.

З огляду на викладене, ключовим завданням законодавця постає забезпечення комплексного правового регулювання репродуктивної сфери шляхом ухвалення єдиного спеціалізованого закону замість чинної фрагментарної підзаконної бази. Практичним кроком на шляху до подолання існуючої правової невизначеності у сфері ДРТ стала урядова ініціатива: 22 серпня 2025 року Кабінетом Міністрів України було внесено на розгляд Верховної Ради України законопроект № 13683 «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій». [6] Водночас, як альтернативу урядовій ініціативі, народний депутат О.А.Дануца розробив та подав на розгляд парламенту проект закону «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій» (реєстр. № 13683-1 від 04.09.2025 року). [7] Наявність двох концептуально різних підходів до регулювання однієї сфери актуалізує необхідність їхнього фахового порівняння.

Поряд із потребою розроблення профільного закону у сфері ДРТ, як зазначають О. Сінкевич та І. Мельник, актуалізується проблема імплементації судової практики у суспільні відносини,

що залишаються поза цілісним правовим регулюванням. За умов нормативного вакууму формування національного законодавства має ґрунтуватися на еволютивному тлумаченні репродуктивних прав, сформованому у практиці ЄСПЛ [8], що, своєю чергою, забезпечить узгодженість нових норм із міжнародними біоетичними стандартами та принципом правової визначеності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє стверджувати про активізацію наукових розвідок щодо правової природи репродуктивних прав як особистих немайнових прав жінок та чоловіків. Сучасні вітчизняні вчені (А. Головошук, Т. Кириченко, Н. Парамонов, О. Розгон, О.Сінькевич, Р. Стефанчук, О. Тельнік) акцентують увагу на динамічній трансформації цієї категорії прав. Зокрема, М. Белова та О. Белов обґрунтовано відносять репродуктивні права до четвертого покоління прав людини, в основі яких лежить індивідуальна автономія та свобода репродуктивного вибору. [9, С.120] Н.В.Парамонов зауважує, що визначення репродуктивних прав доцільно формулювати «з врахуванням рівності прав чоловіків та жінок, особистої свободи, недоторканості, свободи від дискримінації». При цьому, на думку вченого, «застосування гендерної рівності дозволить забезпечити загальний доступ до репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав». [10, С.85] У дисертаційному дослідженні вченого сформовано цілісну систему, що охоплює право вільного репродуктивного вибору та планування сім'ї, право на отримання інформації з питань охорони репродуктивного здоров'я, конфіденційність та право на безпечне користування досягненнями сучасної медицини. [11, С. 20-21] Водночас В. Гопанчук та О. Ракул розглядають реалізацію права на батьківство крізь призму концепції приватності та захисту сімейного життя. [12]

Узагальнюючи наукові підходи, слід констатувати, що репродуктивні права є фундаментальним інструментом забезпечення права на життя у його найширшому розумінні – як права на створення нового життя в умовах правової визначеності та поваги до людської гідності. Такі складові, як право на охорону здоров'я, гендерна рівність, фізична недоторканність, а також право на особисту та сімейну таємницю, є похідними від засадничих прав

людини, що деталізують та доповнюють їх у специфічній сфері репродукції.

Саме це зумовлює мету статті, яка полягає у проведенні системного порівняльного аналізу урядового законопроекту № 13683 та законопроекту № 13683-1 крізь призму фундаментальних прав людини та їх відповідності усталеній практиці ЄСПЛ. Дослідження спрямоване на визначення того, чи створюють запропоновані законодавчі моделі ефективний механізм реалізації зазначених прав.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Уніфікованого клінічного протоколу «Планування сім'ї», затвердженого наказом МОЗ України № 59 від 21.01.2014 р., зміст репродуктивних прав розглядається як права усіх пар і окремих осіб на здійснення самостійного і відповідального вибору щодо кількості дітей, яких вони збираються мати і часу їх народження, тривалості часових інтервалів між пологами та доступі до інформації та засобів, необхідних для реалізації такого вибору, а також на визнанні права кожного індивідуума на досягнення найвищого рівня сексуального і репродуктивного здоров'я. [13]

У контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод репродуктивні права охоплюються ст. 2 (право на життя); ст. 3 (заборона катування); ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя); ст. 14 (заборона дискримінації); ст. 1 (захист власності) Протоколу №1. [8, С.172] При цьому складовими репродуктивних прав у розумінні ст. 8 Конвенції виступають:

(1) **допоміжні репродуктивні технології**: Суд визнає право подружжя або осіб використовувати досягнення медицини для зачаття дитини. Наприклад, у справі «Evans v. the United Kingdom» (2007) [14] Суд розглядав питання розпорядження замороженими ембріонами, визнавши, що воля одного партнера не може домінувати над волею другого партнера у питанні генетичного батьківства;

(2) **доступ до абортів та інформації**: стаття 8 Конвенції не наділяє жінку абсолютним правом на аборт, проте Суд наголошує: якщо держава легалізувала аборти, вона зобов'язана створити ефективний процедурний механізм для реалізації цього права

(«Tysięc v. Poland» (2007). [15] Це включає право на своєчасну та повну інформацію про стан здоров'я плоду («R.R. v. Poland» (2011) [16];

(3) **фізична цілісність та згода:** Суд суворо засуджує втручання без повної та вільної згоди, зокрема примусову стерилізацію жінок (особливо вразливих груп), розцінюючи це як порушення права на приватне життя та заборони нелюдського поводження («V.C. v. Slovakia» (2012) [17];

(4) **сурогатне материнство:** ЄСПЛ акцентує увагу на найкращих інтересах дитини та праві на ідентичність. Він зобов'язує держави юридично визнати зв'язок між дитиною та біологічним батьком, а також забезпечувати швидкий механізм визнання зв'язку з юридичною матір'ю («Mennesson v. France» (2014) [18];

(5) **вибір місця народження:** право на домашні пологи також підпадає під захист статті 8 як аспект персональної автономії, проте Суд визнає за державами право регулювати цю сферу для захисту здоров'я матері та дитини («Dubská and Krejzová v. the Czech Republic» (2016). [19]

Окремо слід звернути увагу, що ЄСПЛ дотримується принципу, відповідно до якого держави мають широку свободу розсуду (*margin of appreciation*) у питаннях, де немає загальноєвропейського консенсусу (наприклад, легалізація донорства яйцеклітин або сурогатного материнства). Проте ця свобода стає вужчою, коли мова йде про: фундаментальні аспекти ідентичності особи (біологічний зв'язок батьків і дітей) та захист від дискримінації і примусових медичних процедур.

Підсумовуючи, слід констатувати, що ЄСПЛ визначає репродуктивні права як комплексний інститут, що базується на персональній автономії особи, праві на фізичну недоторканність та праві на формування і визнання сімейних зв'язків, де держава повинна балансувати між суспільними інтересами та гідністю людини.

Порівняльний аналіз законопроекту народного депутата О.А. Дануци № 13683-1 та урядового законопроекту № 13683 від 22.08.2025р. з врахуванням прецедентної практики ЄСПЛ дозволяє визначити, наскільки національні ініціативи відповідають

європейським стандартам у сфері репродуктивних прав. Обидва законопроекти базуються на Конституції України та міжнародних договорах, проте мають суттєві відмінності у підходах щодо:

(1) процесуальної оперативності та «Best Interests of the Child». ЄСПЛ вимагає, щоб процедура визнання батьківства була «швидкою та ефективною», щойно зв'язок став «практичною реальністю». Законопроект О.Дануци має значну перевагу в техніко-юридичному аспекті. У ньому запропоновано зміни до ст. 13-1 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», якими врегульовано механізм реєстрації народження за заявою генетичних батьків на підставі ДНК-підтвердження та відповідного договору, зокрема без їх особистої участі. Водночас урядовий проєкт № 13683 обмежується відсиланням до загальних положень Сімейного кодексу, що, з урахуванням судової практики [20], спричиняє фрагментарність регулювання та ускладнює реалізацію відповідних процедур;

(2) комерціалізація. Урядовий проєкт № 13683 прямо закріплює принцип неприпустимості фінансової вигоди з ембріонів людини. В свою чергу, О. Дануца запроваджує високу вартість ліцензії на сурогатне материнство (1000 прожиткових мінімумів щорічно на одну особу в розрахунку на місяць, встановлених для працездатних осіб на 1 січня відповідного календарного року – ч. 3 ст. 7 проєкту). Це може бути сприйняте як інструмент монополізації ринку великими клініками, що відходить від суто етичних міркувань захисту прав людини.

Крім того, законопроекти містять протилежні підходи до регулювання питань доступу до ДРТ та вікового цензу для осіб, щодо яких застосовуватимуться ДРТ. Візуально відмінності проілюстровані у Таблиці 1.

Додатково слід зауважити, що у врегулюванні питання генетичного зв'язку та права на ідентичність, обидва законопроекти вимагають обов'язкового генетичного зв'язку дитини хоча б з одним із батьків-замовників. При цьому ЄСПЛ визнає біологічну спорідненість ключовою складовою ідентичності особи. Вимога обох проєктів щодо наявності такого зв'язку корелює з рішеннями Суду, які дозволяють державам відмовляти у визнанні бать-

Таблиця 1

Критерій порівняння	<u>Законопроект Дануци О.А.</u>	<u>Урядовий законопроект № 13683</u>	Позиція ЄСПЛ
Доступ до ДРТ	Обмежений подружжям у зареєстрованому шлюбі.	Дозволяє доступ одиноким особам (громадянам України).	Суд наголошує на персональній автономії (ст. 8) та недискримінації (ст.14)
Регстрація народження	Детальна процедура через РАЦС на основі ДНК-тесту та договору.	Посилається на загальні норми Сімейного кодексу.	Вимагає «швидкої та ефективної реалізації» визнання зв'язку.
Етичні обмеження	Ініціює запровадження окремого високовартісного ліцензування для <u>клінік</u> .	Принцип неприпустимості фінансової вигоди з ембріонів.	Ембріони не є «майном» (справа «Parillo v. Italy» (2015); держави мають широкую свободу розсуду у регулюванні.
Вік реципієнтів	Встановлюється лікарем індивідуально.	Загальна межа - 49 років (консилиум для старших).	Держава повинна балансувати інтереси батьків та інтереси дитини.

квіства, якщо такий зв'язок відсутній («Paradiso and Campanelli v. Italy» (2017). [21] У питанні посмертної репродукції та згоди законопроекти також демонструються однаковий підхід. Зокрема, проєкт О.Дануци в ч.2 ст.24 чітко прописує долю ембріонів у разі смерті одного з подружжя – використання дозволяється лише за наявності письмового розпорядження (заповіту). Урядовий проєкт № 13683 передбачає використання біоматеріалу після смерті особи на підставі її заяви щодо розпорядження. Такий підхід відповідає стандартам ЄСПЛ («Evans v. the United Kingdom» (2007) [14]) щодо поваги до волі донора матеріалу.

Підсумовуючи, слід визнати, що досліджувані законопроекти представляють різні вектори:

- за цінностями – Урядовий проєкт № 13683 є більш прогресивним у питанні недискримінації одиноких осіб та прямої фіксації інтересів дитини як пріоритету державної політики. Це ближче до «духу» Конвенції та еволюційного тлумачення прав людини ЄСПЛ. Особливої уваги заслуговує заборона отримання фінансової вигоди з ембріонів та якості медичних послуг, що відповідає позитивним зобов'язанням держави за ст. 8 Конвенції;

- за механізмом реалізації – законопроект О. Дануци № 13683-1 ефективно вирішує проблему своєчасності та правової визначеності шляхом внесення детальних змін до правил реєстрації народження дитини, яка народилася внаслідок застосування ДРТ. Такий підхід усуває ризик порушення ст. 8 Конвенції через бюрократичні затримки, на які часто вказує Суд.

Оптимальним в такій ситуації для національного законодавця є синтез двох проєктів з розставленням пріоритетів на процедурну оперативність у питаннях захисту ідентичності дитини та закріплення пріоритету інтересів дитини і заборони комерціалізацію ембріонів.

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій», підготовлена Міністром охорони здоров'я України В.Ляшко. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57179>
2. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ МОЗ України № 787 від 09.09.2013 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.10.2013 р. № 1697/24229. Зі змінами станом на 30.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>
3. Про затвердження статистичної документації з питань допоміжних репродуктивних технологій: наказ МОЗ України № 489 від 10.12.2001 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.12.2001р. № 1068/6259. Зі змінами станом на 09.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1068-01#Text>
4. Про затвердження Порядку контрольованої стимуляції яєчників при заплідненні “in vitro” у жінок із безпліддям: наказ МОЗ України № 232 від 02.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-14#Text>
5. Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 р. № 78 зі змінами станом на 27.06.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2025-%D0%BF#Text>

6. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій: законопроект від 21.08.2025 р. № 13683. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57179>
7. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій: законопроект від 04.09.2025 р. № 13683-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57257>
8. Сінькевич О. В., Мельник І.І. Репродуктивні права людини у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на практику правозастосування та конституційно-правову доктрину в Україні. Аналітичне-порівняльне правознавство. 2024. №6. С. 170-176. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/316915/307419>
9. Белова М.В., Белов О.М. Репродуктивні права як складова прав четвертого покоління: теоретико-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 88: частина 1. 2025. С.115-121. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/17.pdf>
10. Парамонов Н.В. Репродуктивні права: гендерний принцип. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5.С.82-85. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/17.pdf>
11. Парамонов Н.В. Репродуктивні права в Україні та сусідніх державах: конституційне дослідження. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2023. 198 с.
12. Гопанчук В.С., Ракул О.В. Репродуктивні права як спосіб реалізації права на материнство, батьківство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024. № 67. С. 35–40. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc67/9.pdf>
13. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань планування сім'ї: наказ МОЗ України від 21.01.2014 р. №59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text>
14. Справа «Evans v. the United Kingdom» (2007). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-80046%22%7D>
15. Справа «Tysic v. Poland» (2007). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79812%22%7D>

16. *Справа «R.R. v. Poland»* (2011). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145424%22%5D%7D>
17. *Справа «V.C. v. Slovakia»* (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-107364%22%5D%7D>
18. *Справа «Mennesson v. France»* (2014). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150983%22%5D%7D>
19. *Справа «Dubská and Krejzová v. the Czech Republic»* (2016). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-168066%22%5D%7D>
20. Дубчак Л. Репродуктивні права людини: судова практика Верховного Суду. URL: <https://blog.liga.net/user/ldubchak/article/57845>
21. *Справа «Paradiso and Campanelli v. Italy»* (2017). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-170359%22%5D%7D>

Марія ЛОГВИНОВА. Порівняльно-правовий аналіз законодавчих ініціатив у сфері допоміжних репродуктивних технологій в Україні крізь призму практики ЄСПЛ

У статті проведено комплексне порівняльне дослідження урядового законопроекту № 13683 та альтернативної депутатської ініціативи № 13683-1, спрямованих на встановлення системної нормативної бази для допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) в Україні. Актуальність теми зумовлена демографічною кризою, загостреною повномасштабним вторгненням, та відсутністю цілісного законодавчого регулювання репродуктивної сфери, яка наразі базується переважно на підзаконних актах МОЗ.

Автором проведено системний аналіз положень законопроектів на відповідність стандартам ЄСПЛ, зокрема статті 8 та 14 Конвенції. У результаті порівняння виявлено, що урядовий проєкт є прогресивнішим у питаннях недискримінації (надання доступу до ДРТ самотнім особам) та встановлення перешкод проти комерціалізації людських ембріонів. Водночас альтернативний законопроект О. Дануци пропонує ефективніший техніко-юридичний механізм реєстрації народження на основі ДНК-підтвердження та детальних договірних рамок, що відповідає вимогам ЄСПЛ щодо «процесуальної оперативності» у визнанні біологічного споріднення.

Доведено, що обидва документи корелюють із практикою ЄСПЛ щодо необхідності генетичного зв'язку з одним із батьків та поваги до волі донора при посмертній репродукції. Проте виявлено ризики монополізації ринку через високу вартість ліцензування в альтернативному проєкті. У підсумку обґрунтовано необхідність синтезу двох моделей для створення дієвого механізму, що гарантуватиме захист ідентичності дитини та правову визначеність для всіх учасників процесу ДРТ.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, особисті немайнові права, правове регулювання, право на батьківство/материнство, практика ЄСПЛ, репродуктивні права, сурогатне материнство, право на ідентичність, біотика.

Mariia LOHVINOVA. Comparative Legal Analysis of Legislative Initiatives in the Field of Assisted Reproductive Technologies in Ukraine through the Prism of ECHR Case Law

The article provides a concise comparative legal analysis of the governmental draft law No. 13683 and the alternative legislative proposal No. 13683-1, both aimed at creating a coherent regulatory framework for assisted reproductive technologies (ART) in Ukraine. In the context of a deep demographic crisis and the fragmented nature of existing regulation, which largely depends on subordinate legislation, the study substantiates the urgent need for a unified statutory act to eliminate legal uncertainty and ensure proper protection of the rights of patients and children. The research is grounded in the case law of the European Court of Human Rights and emphasizes the evolution of reproductive rights as fourth-generation human rights, linked to personal autonomy, gender equality, and informed decision-making.

The comparative assessment reveals different conceptual approaches underlying the two drafts. The governmental bill is characterized as more progressive in terms of non-discrimination, as it provides access to ART for single individuals and introduces clear ethical safeguards against the commercialization of human embryos. At the same time, the alternative initiative offers more efficient legal and technical mechanisms for birth registration, including the implementation of DNA verification and detailed contractual arrangements, which correspond to the requirement of procedural promptness in recognizing parentage.

The study concludes that both proposals generally comply with ECHR standards concerning genetic ties and respect for donor intent in posthumous reproduction. However, it also highlights potential risks of market monopolization due to high licensing barriers. The author argues for a balanced legislative solution that combines the strengths of both approaches to ensure legal certainty and effective protection of the child's rights.

Keywords: assisted reproductive technologies, bioethics, ECHR case law, legal regulation, reproductive rights, right to biological fatherhood/motherhood, right to identity, personal non-property rights surrogacy.